

TÜRKİYE'DE TARIM İŞLETMELERİ VE FAALİYETLERİ

*Suna Doğaner**

Kuruluş Amaçları ve Görevleri :

Türkiye tarımında, bitkisel ve hayvansal ürün kalitesini geliştirip, çiftçiye öğreticilik yaparak, önemli bir rol oynayan Tarım İşletmelerinin faaliyetleri, Türkiye tarımı hakkında, çok sayıda araştırmalar yapan coğrafyacılar tarafından, incelenmemiş bir konudur. Anadoludaki arazi çalışmalarımız sırasında, bir kısmını incelemek olanağı bulduğumuz, Tarım İşletmelerini, ele alarak tanıtmayı bu açıdan uygun bulduk.

Tarım İşletmelerinin amacı, tarım ve tarıma dayalı sanayinin ihtiyacı olan temel mal ve hizmetler üretmek, gelişen tarım teknolojisini, yurt çiftçisinin hizmetine sunmaktır. Bu amaçla çeşitli görevler yüklenmişlerdir. Ülkenin bitkisel ve hayvansal üretimini artırmak, çeşitlendirmek ve ürün kalitesini iyileştirmek için, yetiştirdiği damızlık hayvan, tohum ve fideleri yetiştiricilere ulaştırır. İşletmelerden elde edilecek hayvansal ve bitkisel ürünlerle birlikte, çiftçilerden alacağı ürünleri kıymetlendirmek için, tesisler kurar ve kurulanlara iştirak eder. Bitkisel ve hayvansal üretim, yetiştirme, ıslah konularında araştırmalar yapar. Çevre çiftçilere tarımsal teknoloji konusunda öğreticilik ve öncülük yapar. İşletmelerde kullanılmak üzere, herçeşit bitkisel ve hayvansal damızlık temin eder ve bunların satışı için pazar hazırlar.

Cumhuriyet Döneminin başlarında Türkiye'de devlete ait, üç tip üretim ünitesi vardı. Bunlardan en eskisi olan Haralar ve

* Dr. Suna Doğaner, Coğrafya Bölümü Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalında Araştırma Görevlisidir.

İnekhaneler, geniş arazi üzerinde, hayvansal üretimi ön planda tutan kurumlardı. İkncisi, Atatürk'ün millete bağışladığı çiftliklerden oluşan «Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu»ydu. Cumhuriyetin ilk yıllarında, yeni tarım usullerini çiftçilere tanıtmak için «Numune Çiftlikleri» kurulmuştu (Ankara Gazi Orman Çiftliği, Silifke Numune Çiftliği, Yalova, Tarsus ve Dörttyoldaki çiftlikler)¹. Bunlar, bitkisel üretimle birlikte, hayvancılığa da yer veren, bulunduğu yörede çiftçilere modern tarım örnekleri veren işletmelerdi. 1937 de kurulan «Zirai Kombinalar »ise, hayvancılık tesisleri olmayan, sadece tarla süren, tohum eken, hasat eden ve bol miktarda buğday ve arpa üreten işletmelerdi. Bunlar daha sonraki dönemlerde, özellikle hayvancılık kollarını geliştirerek, tahıl üretiminden, her şubesi olan ziraat işletmesi durumuna geçtiler. 1950 yılında Atatürk'ün çiftlikleri ile Zirai Kombinalar, bir kanunla birleştirilerek, Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğüne bağlandı². Gelişen tarım teknolojisini, yurt çiftçisinin hizmetine daha rahat sunabilmek için, 1983'de, Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü, Hara ve İnekhaneleri de içinde alarak, yeni bir organizasyonla Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğüne dönüştürüldü³. 1984 yılında, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) nün kuruluşu yeniden düzenlenerek günümüzdeki şeklini aldı⁴.

Bölgelere Göre Dağılımı ve Faaliyetleri :

Türkiye'de bulunan 38 Tarım İşletmesinin bölgelere göre dağılımında, çoğunluğunun İç Anadolu Bölgesinde olduğu görülür (Çizelge 1.) 12 tane olan bu Tarım İşletmelerinde, geniş alanlarda kuru, daha küçük alanlarda sulu tarım sistemleriyle tohumluk tahıl çeşitleri (genellikle buğday ve arpa), yem bitkileri üretimi, fidancılık ve hayvancılık (sığır ve koyun) ve tavukçuluk yapılmaktadır. Konya ilinin Kadınhanı ilçesinde Altınova, Sarayönü ilçesinde Göztlü ve Konuklar Tarım İşletmelerinde, buğday ve arpa üretimi başta gelir. Ayrıca Altınova'da ayçiçeği ve patates üretimi Konuklar'da fidancılık (elma, armut, erik, kiraz, vişne) çalışmaları vardır. Hayvan-

1 R. İzbirak, Türkiye (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1984) s. 583.

2 1.3.1950 de yürürlüğe giren 5433 sayılı kanunla.

3 20.6.1983 tarihinde yayınlanan 60 sayılı kanun hükmünde kararname ile.

4 8.6.1984 tarihinde çıkarılan 233 sayılı kanun hükmünde kararname ile.

ÇİZELGE 1. TARIM İŞLETMELERİNİN BÖLGELERE
GÖRE DAĞILIMI

<i>Bölge Adı</i>	<i>İşletme Adı</i>
İç Anadolu Bölgesi	Altınova, Gözli, Konuklar, Anadolu, Polatlı, Hafik, Ulaş, Malya, Çiçekdağı, Bala, Koçaş, Merkez İmalat ve İkmal.
Marmara Bölgesi	Türkgeldi, İnanlı, Karacabey, Tahirova, Kumkale, Gökçeada, Atatürk, Sakarya.
Akdeniz Bölgesi	Boztepe, Acıpayam, Dalaman, Çukurova, Hatay, Turuncgiller, K. Maraş.
Doğu Anadolu Bölgesi	Göle, K. Karabekir, Altındere Sultansuyu, Alparslan.
Karadeniz Bölgesi	Karaköy, Gelemen, Gökhöyük, Kazova.
Ege Bölgesi	Manisa
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Ceylanpınar

cılıkta sığırcılık (Altınova ve Konuklar'da esmer ırk), koyunculuk (Gözli'de merinos ırkı) ve tavukçuluk (Konuklar) yapılmaktadır. Eskişehir'in Mahmudiye ilçesinde, Anadolu Tarım İşletmesinde, tahıl (buğday, arpa) üretimi, koyunculuk ve sadece bu Tarım İşletmesinde tiftik keçisi yetiştiriciliği vardır. Kırşehir merkez ilçede Malya ve Çiçekdağı ilçesinde Çiçekdağı Tarım İşletmelerinin faaliyetleri arasında tahıl (buğday, arpa) üretimi, sığırcılık (Malya'da esmer ırk, Çiçekdağı Tarım İşletmesinde siyah-alaca ırkı), koyunculuk (Malya'da akkaraman ırkı) ve tavukçuluk yer alır. 293 km².lik oldukça büyük bir alanda yer alan Malya Tarım İşletmesinde, 56 km².lik bir alan, tuzlu topraklarla kaplıdır. A.Ü. Ziraat Fakültesi ile ortak olarak tuzlu ve alkali toprakların yayılmasını önleme ve mekanik ıslah çalışmaları yapılmaktadır. 1982 yılında yerinde incelediğimiz bu çalışmalar sonucunda, tuz oranı gittikçe düşmektedir. (1977'de minimum % 2.2, maksimum % 8.7 olan tuz ora-

nı, 1979'da minimum % 1.9 a, maksimum % 4.7 ye düşmüştür). Ankara'da Balâ ilçesinde Balâ ve Polatlı ilçesinde Polatlı Tarım İşletmelerinde, tahıl (buğday, arpa), baklagiller (Polatlı'da), sığırcılık (Siyah - alaca ırkı), koyunculuk faaliyetleri vardır. Ayrıca Ankara'da imalat ve ikmal yapan bir merkez Tarım İşletmesi bulunmaktadır. İç Anadolu Bölgesinin bir diğer tarım işletmesi, Aksaray ilinde Koçaş Tarım İşletmesinde tahıl üretimi (buğday, arpa), fidancılık, sebzeçilik yapılmakta ayrıca bağlar yer almaktadır⁵. Sığırcılıkta siyah-alaca ırkı yetiştirilir.

Marmara bölgesinde yer alan Tarım İşletmelerinin ürettikleri ürünler, İç Anadolu Bölgesine göre daha çeşitlenmektedir. Genel olarak tahıllardan buğday, arpa, mısır, çeltik, sanayi bitkilerinden pamuk ve ayçiçeği ve baklagiller üretimi, fidancılık, sebzeçilik, hayvancılık (sığırcılık, koyunculuk, atçılık, tavukçuluk) yapılır. Bölgede yer alan tarım işletmelerinin iki tanesi Trakya'dadır. Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesinde yer alan Türkgeldi Tarım İşletmesinin, faaliyetleri arasında tahıl (buğday, arpa, mısır), baklagiller üretimi, fidancılık (elma, armut, şeftali, erik, kiraz, kayısı), sebzeçilik, sığırcılık (siyah-alaca ırkı), koyunculuk (kıvırcık ve tahirova ırkları) yer alır. Tekirdağ'ın Muratlı ilçesinde bulunan İnanlı Tarım İşletmesinde tahıl (buğday, arpa) üretimi, sığırcılık (siyah - alaca), koyunculuk (kıvırcık ırkı) ve tavukçuluk faaliyetleri bulunmaktadır. Güney Marmara Bölümünde, Bursa ili Karacabey ilçesinde Karacabey Tarım İşletmesi faaliyetleri arasında tahıl (buğday, arpa), sanayi bitkilerinden ayçiçeği üretimi, sığırcılık (esmer ve siyah - alaca ırkları), koyunculuk (merinos), atçılık (haflinger ve safkan arap atları) yer alır. Balıkesir'in Gönen ilçesinde, Tahirova Tarım İşletmesinde tahıl (buğday, arpa, çeltik, mısır), baklagiller üretimi, sebzeçilik, sığırcılık (siyah-alaca ırkı), koyunculuk (kıvırcık ve tahirova ırkları) yapılmaktadır. Çanakkale'de Merkez ilçede, Kumkale Tarım İşletmesinde tahıl (buğday, arpa), sanayi bitkilerinden pamuk üretimi, sığırcılık (siyah - alaca), koyunculuk (sakız, Gökçeada ırkları), Gökçeada Tarım İşletmesinde baklagiller üretimi, sığırcılık (siyah-alaca ırkı) ve koyunculuk (Gökçeada ırkı) yer alır. İstanbul'un Yalova ilçe-

5 A. Ardel - E. Tümenekin, «Tuz Gölü Çevresinde Coğrafi Müşahadeler» Coğ. Ens. Der. 5-6 (1954), s. 174.

sinde, Atatürk Tarım İşletmesinde arpa üretimi, fidancılık (zeytin), sığırcılık (siyah-alaca ırkı) yanında her çeşit dış ve iç mekan süs bitkileri üretimi vardır. Sakarya ilinin Karasu ilçesinde, Sakarya Tarım İşletmesinde sığırcılık (siyah-alaca) yapılır.

Akdeniz Bölgesinde yer alan Tarım İşletmelerinde, kuru ve sulu tarım sistemleriyle tahıl (buğday, arpa, mısır), sanayi bitkilerinden pamuğa ilaveten soya ve yer fıstığı üretimi, hayvancılıkta sığırcılık (siyah-alaca ırkı) faaliyetleri vardır. Bu bölgede yer alan 7 tarım işletmesinden birisi olan Boztepe Tarım İşletmesi, Antalya ili merkez ilçededir. Tahıl (buğday mısır), sanayi bitkileri (pamuk, soya, yerfıstığı) üretimi yapılmakta, sığırcılıkta siyah-alaca ırkı yetiştirilmektedir. Acıpayam Tarım İşletmesi, Denizli ilinin Akdeniz Bölgesine giren kesiminde, Acıpayam ilçesindedir. Tarım Bakanlığına bağlı bir Hara olarak kurulmuş, daha sonraki dönemlerde Tarım İşletmesi olmuştur. Başlıca etkinlikler olarak kuru ve sulu tarım sistemleriyle tahıl (buğday, arpa, çavdar) ve yem bitkileri üretimi, sığırcılık (esmer ırk), koyunculuk (dağlıç ve ivesi ırkı) ve kümes hayvancılığı (tavukçuluk) yapılmaktadır. Muğla ilinin Akdeniz Bölgesine giren kesiminde, Dalaman ilçesinde yer alan Dalaman Tarım İşletmesi, eski Mısır Hidivlerinden Abbas Hilmi Paşa'nın geniş arazisi üzerinde kurulmuştur⁶. Tahıl (buğday, arpa, mısır), sanayi bitkileri (susam, pamuk) üretimi, fidancılık (limon, portakal greyluft, zeytin), sebzeçilik yapılmakta, hayvancılıkta sığır (siyah-alaca) yetiştirilmektedir⁷. Diğer tarım işletmeleri Akdeniz Bölgesinin doğusunda yer alır. Adana ili Ceyhan ilçesinde Çukurova Tarım İşletmesinde, buğday, arpa, soya, mısır üretimi ve sığırcılık, Hatay ilinin Reyhanlı ilçesinde Hatay Tarım İşletmesinde buğday, pamuk, soya, yerfıstığı üretimi ve sığırcılık, Dörtöyl ilçesinde, Turunçgiller Tarım İşletmesinde soya üretimi, Kahramanmaraş'ın Türkoğlu ilçesinde, Kahramanmaraş Tarım İşletmesinde buğday üretimi ve sığırcılık vardır.

Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan 5 tarım işletmesinde hayvancılık faaliyetleri ön plandadır. Hayvancılıkta sığırcılık, koyun-

6 M. Tuncel - K. Göçmen, «Köyceğiz-Fethiye Yöresinde Bazı Coğrafi Gözlemler» Coğ. Ens. Der., 18-19 (1973), s. 123.

7 B. Darkot - S. Ering, «Güneybatı Anadolu'da Coğrafi Mütahadeler» Coğ. Ens. Der., 5-6 (1954), s. 194.

culuk başta olmak üzere, atçılık da yapılmaktadır. Ayrıca tahıl (buğday, arpa), ayçiçeği, baklagiller üretimi ve fidancılık vardır. Kars'ın Göle ilçesinde Göle Tarım İşletmesi, Aralık ilçesinde Kazım Karabekir Tarım İşletmesi ve Van'ın Erciş ilçesinde Altındere Tarım İşletmelerinde sığır (K. Karabekir ve Göle'de esmer, Altındere'de simmentel ırkı) ve koyun (morkaraman ırkı) yetiştirilir. Malatya'nın Akçadağ ilçesinde, Sultansuyu Tarım İşletmesinde tahıl (buğday, arpa, baklagiller üretimi, sığırçılık (esmer ırk), atçılık (haflinger ve safkan arap atı) yapılmaktadır. Alparslan Tarım İşletmesi Muş il merkezine 7 km. uzaklıktadır. 1949 da Zirai Kombinalar Müdürlüğüne bağlı olarak kurulmuştur. 1983 yılında faaliyetlerini inceleme olanagi elde ettiğimiz işletmede, kuru tahıl sistemiyle buğday, arpa, ayçiçeği, baklagiller üretimi, fidancılık (elma, armut, kiraz, vişne) yapilmakta ve hayvancılıkta koyun (morkaraman ırkı) yetiştirilmektedir.

Karadeniz Bölgesi Tarım İşletmelerinin faaliyetleri arasında, tahıl (buğday, arpa, mısır, çeltik), ayçiçeği üretimi, sığırçılık, koyunculuk, tavukçuluk, fidancılık ve sebzeçilik yer almaktadır. Bölgede yer alan 4 tarım işletmesinin ikisi Samsun'dadır. Bunlardan Bafra ilçe merkezine 11 km. uzaklıkta olan Karaköy Tarım İşletmesinin ortasından Bafra-Samsun karayolu geçer, 1949 yılında Karadeniz Bölgesi hayvancılığının ıslahı için kurulmuştur. Faaliyetleri arasında tahıl (buğday, mısır), ayçiçeği, hayvan pancarı üretimi ayrıca kuru ot için yonca ekimi ve çayırlar vardır. Hayvancılıkta sığırçılık (jersey ırkı sadece bu işletmede vardır), koyunculuk (karakaya ırkı) ve tavukçuluk yapılmaktadır. Merkez ilçede yer alan Gelemen Tarım İşletmesinde tahıl (buğday, çeltik, mısır) üretimi yapılır ve sığır (siyah - alaca ırkı) yetiştirilir. Karadeniz Bölgesinin diğer tarım işletmeleri, Orta Karadeniz Bölümünün iç kesiminde yer alır. Gökhöyük Tarım İşletmesi, Amasya il merkezine 22 km. uzaklıktadır. 1988'de araştırma yaptığımız işletmede, tahıl (buğday, arpa, çeltik, mısır) ayçiçeği üretimi, fidancılık (elma, armut, şeftali, kiraz, kayısı), sebzeçilik faaliyetleri, hayvancılıkta sığır (siyah-alaca), koyun (karakaya ırkı) yetiştiriciliği ve tavukçuluk vardır. Bu işletmenin sınırları içine giren Gözlek kaplıcası çevre halkı tarafından günlük gidis-gelislerle kullanılmaktadır. 1988'de yapılan sondajla debisi daha bol olan yeni bir kaynak bulunmuştur. Kazova

Tarım İşletmesi, Tokat'ın Turhal ilçe merkezine 7 km. uzaklıktadır. Aynı isimli ovada 1938 yılında bölge hayvancılığını ıslah etmek için Kaz gölü yakınında % 80 i bataklık olan bir arazide kurulmuştur. Faaliyetleri tahıl (buğday, arpa), ayçiçeği üretimi sığırcılık (esmer ırk) ve tavukçuluktur.

Ege Bölgesinin tek tarım işletmesi olan Manisa Tarım İşletmesi, Manisa-Turgutlu karayolu üzerinde il merkezine 9 km. uzaklıktadır. Meksika buğdayının yetişmesi için uygun 20 il arasında Manisa'da yer almaktaydı⁸. Meksika buğdayının Türkiye'ye ithali sırasında İzmir'de kurulan tohumluk Bürosuna bağlı olarak kurulmuş, 1969 da tesisleri işletmeye açılmıştır. Tahıl üretimi ve ayrıca dikili alanlarda bağlar yer alır (1.3 ton üretim, 1987 yılı). Zeytin üretimi 92 dekar alanda bakım yatırımdadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin, tek tarım işletmesi, Şanlıurfa ilinin Ceylanpınar ilçesinde, Türkiye'nin en büyük tarım işletmesi olan Ceylanpınar Tarım İşletmesidir. 1943 yılından beri işletilen işletmenin faaliyetleri arasında tahıl (buğday), pamuk, baklagiller üretimi fidancılık (badem, antep fıstığı), sebzeçilik, bağcılık yer alır. Çok sayıda fıstık ağacı yetiştirilip aşılanmakta, çiftçiye sağladığı yüksek gelir ile «Altın Ağacı» adını alan antep fıstığı tesisleri ile çevreye önderlik yapmaktadır⁹. İşletmenin önemli çalışmalarından birisi de kıraç sahaları ağaçlandırmaktır. 1950 li yıllarda başlayan ağaçlandırma çalışmaları ile 16 km². lik alan çam ormanı haline gelmiştir¹⁰. Hayvancılıkta sığır (siyah-alaca ve sadece bu işletmede Güney Anadolu kırmızısı ırkı) ve koyun (ivesi ırkı) yetiştirilmektedir. Ceylanpınar ilçesine ismini veren, 1960 lı yıllara kadar yörede sürüler halinde dolaşan ceylanların nesli, düzensiz ve bilinçsiz avlanma sonucu, azalmaya başlayınca, Milli Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü'nün 1982 yılında Ceylanpınar Tarım İşletmesine gönderdiği 23 ceylan korunmaya alınmış sayıları 127'ye ulaşan ceylanlar ilgili ve yetiştiricilerine verilmek üzere üretilmektedirler.

8 W. A. Mitchell - P. Tribble, «Türkiye'de Yüksek Verimli Meksika Buğdayı» (Çev. N. Özgüç), Coğ. Ens. Der, 20-21 (1974-1977), s. 282.

9 Ceylanpınar T.İ. Müd. «GAP'ta Tohum ve Damızlık İhtiyaçlarının Karşılansında Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliğinin Yeri» 1. Urfa-Harran Kalınma Sempozyumu (1988), s. 98.

10 Aynı, s. 109.

Bitkisel ve Hayvansal Üretim:

Türkiye Tarım İşletmelerinin toplam arazi varlığı 3765 km.²dir. 3144 km.² alan kaplayan ekili alanlarda sulanabilen alan 191.7 km.²lik bir alan kaplar. Ekili alanların 2104 km.²si tarla ürünlerine, 213 km.²si yem bitkilerine, 91.5 km.²si bahçe bitkilerine ayrılmıştır. 735.9 km.²lik alan çayır ve mera olarak kullanılmaktadır. Arazi varlığı olarak en büyüğü Ceylanpınar Tarım İşletmesidir (1693 km.²). İkincisi Altınova Tarım İşletmesi, (323 km.²), üçüncüsü Gözlü Tarım İşletmesidir (288 km.²). Manisa Tarım İşletmesi en küçük arazi varlığına sahiptir (0.1 km.²) (Çizelge 2.).

ÇİZELGE 2. TÜRKİYE TARIM İŞLETMELERİ

İşletme Adı	Yeri (İl ilçe)	Arazi miktarı (km. ²)
Acıpayam	Denizli (Acıpayam)	24.8
Alparslan	Muş (Merkez)	69.7
Altındere	Van (Erciş)	15
Anadolu	Eskişehir (Mahmudiye)	43.4
Altınova	Konya (Kadınhanı)	323.3
Atatürk	İstanbul (Yalova)	3
Bala	Ankara (Bala)	84.4
Boztepe	Antalya (Merkez)	5.4
Ceylanpınar	Şanlıurfa (Ceylanpınar)	1693
Çiçekdağı	Kırşehir (Çiçekdağı)	16.7
Çukurova	Adana (Ceyhan)	35.1
Dalaman	Muğla (Dalaman)	34.9
Gelemen	Samsun (Merkez)	13.5
Gökçeada	Çanakkale (Gökçeada)	14
Gökhöyük	Amasya (Merkez)	26
Göle	Kars (Göle)	13.9
Gözlü	Konya (Sarayönü)	288.3
Hafik	Sivas (Hafik)	2.2
Hatay	Hatay (Reyhanlı)	21.2
İnanlı	Tekirdağ (Muratlı)	13.4
Kahramanmaraş	K. Maraş (Türkoğlu)	20.7

Karacabey	Bursa (Karacabey)	98.4
Karaköy	Samsun (Bafra)	23.3
Kazım Karabekir	Kars (Aralık)	190
Kazova	Tokat (Turhal)	5,5
Koçaş	Aksaray	25.3
Konuklar	Konya (Sarayönü)	42.4
Kumkale	Çanakkale (Merkez)	6.1
Malya	Kırşehir (Merkez)	209.3
Manisa	Manisa (Merkez)	0.1
Merkez İmalat ve İkmal	Ankara	0.2
Polatlı	Ankara (Polatlı)	250.8
Sakarya	Sakarya (Karasu)	3.8
Sultansuyu	Malatya (Akçadağ)	41.1
Tahirova	Balıkesir (Gönen)	10
Turungiller	Hatay (Dört Yol)	2.6
Türkgeldi	Kırklareli (Lüleburgaz)	19
Ulaş	Sivas (Merkez)	73.6

Yetiştirilen tarla ürünleri arasında tahıllardan buğday, arpa, mısır, çeltik, sanayi bitkilerinden pamuk, soya, ayçiçeği ve yem bitkileri yer alır. İşletmelerin çoğunda üretilen buğdayın yıllık toplam üretimi 200 bin tona yaklaşır ve bazı yıllar bu rakamı aşar. (192.107 ton, 1987) (Çizelge 3.). Tarım İşletmelerinde buğdayın verim or-

ÇİZELGE 3. BİTKİSEL ÜRETİM (Ton)

	1984	1985	1986	1987
Buğday	280.505	205.436	295.767	192.107
Arpa	66.667	34.811	45.494	23.039
Mısır	1324	2109	3811	4550
Pamuk	3137	4077	3728	4050
Soya	1429	2989	3095	1445
Ayçiçeği	2638	3306	3378	3638
Çeltik	160	494	363	329
Yem Bitkileri	691	940	1883	1522

talaması çok yüksektir. Bu verime bu işletmelerle aynı ekolojiye sahip olan illerde ulaşılması halinde Türkiye buğday üretimi çok yüksek değerlere ulaşabilecektir¹¹. Genel olarak buğday üreten işletmeler tarafında üretilen arpa üretimi yıldan yıla büyük değişiklikler gösterir (66.667 ton 1984, 23.039 ton 1987), Boztepe, Çukurova, Dalaman, Gelemen, Gökhöyük, Polatlı ve Tahirova Tarım İşletmelerinde üretilen mısır üretimi yüksek değildir (4550 ton, 1987). Acıpayam Tarım İşletmesinde çavdar, Tahirova, Gelemen, Gökhöyük Tarım İşletmelerinde çeltik üretimi vardır (329 ton, 1987). Sanayi bitkilerinden pamuk Boztepe, Ceylanpınar, Dalaman, Hatay, K. Maraş Tarım İşletmelerinde (4050 ton, 1987), ayçiçeği Alparslan, Altınova, Gökhöyük, Karacabey, Karaköy, Kazova Tarım İşletmelerinde üretilir (3638 ton, 1987). Soya Boztepe, Çukurova, Hatay, Turunçgiller Tarım İşletmelerinde (1445 ton, 1987), yerfıstığı az miktarda Boztepe ve Hatay'da susam Dalaman Tarım İşletmelerinde üretilir. Ayrıca Tarım İşletmelerinde baklagiller (nohut, mercimek, kuru fasulye), ve yumru bitkilerden (patates) üretimi vardır. Yem bitkilerinden yonca üretimi önemlidir (1522 ton, 1987). Dikili alanlarda meyva fidanı çeşitleri (başlıcaları elma, armut, şeftali, erik, kiraz, kayısı, vişne, portakal, limon, badem), zeytinlikler, sebze bahçeleri yer alır (134.871 adet meyva fidanı 1987.)

Tarım işletmelerinde hayvancılık hayvansal üretimi arttırmak, çeşitlendirmek, damızlık hayvan sağlamak, üretmek ve çiftçiye dağıtmak, bunlara pazar hazırlamak amacıyla yapılmaktadır. Büyükbaş hayvancılıkta sığır, küçükbaş hayvancılıkta koyun yetiştiriciliği önemlidir (18.246 baş sığır 1987, 118.915 baş koyun 1987), ayrıca atçılık (775 baş, 1987), kümes hayvancılığı (139 000 adet, 1987) yapılmaktadır.

38 tarım İşletmesinin, 35 inde sığırcılık çalışmaları yapılmaktadır. Önceleri yerli ırkla başlayan sığırcılık çalışmaları, daha sonraları Avrupa'dan getirilen yüksek verimli kültür ırklarıyla yerli ırkların melezlenmesiyle devam etmiştir. Günümüzde safkan kültür ırkı sığır yetiştiriciliği yapılmaktadır. Mevcut kültür ırkları esmer, siyah-alaca, jersey, simmental ve yerli ırk Güney Anadolu Kırmızısıdır.

11 O. Tekinel, «Türkiye Tarımının Dünyadaki Yeri ve Önemi» Akdeniz Üniversitesi Tarım Haftası (1986), s. 14.

Sığırcılıkta, Türkiye'nin coğrafi ve ekonomik şartları gözönüne alınarak, yerli ırklara göre daha verimli dağ ırklarının getirilmesine karar verilmiş ve bu amaçla, 1925 yılında ilk olarak Avusturya kökenli montofon ırkı sığırlar getirilerek, yerli ırklarla melezleme çalışmalarına başlanmıştır. Daha sonraları Avusturya ve bu ırkın esas kökeni olan İsviçre'den, esmer ırkı sığırlar ithal edilmiştir. Bu ırkın yayılma alanı günümüzde İç Anadolu Bölgesinin doğusuyla Doğu Anadolu Bölgesine kaymıştır, Asıl kökeni Hollanda olan, yüksek süt verimli siyah-alaca ırkı memleketimize 1950 li yıllarda getirilmiştir. Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu ve son zamanlarda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yayılmıştır. Kökeni İngiltere olan, yüksek süt verimli jersey ırkı, 1958 yılında Türkiye'ye getirilmiş ve dar Karadeniz kıyı şeridinde yayılma alanı bulmuştur (sadece Bafra'da Karaköy Tarım İşletmesinde var). Simmental ırkının anavatanı İsviçre'dir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yurdumuza getirilmiş, sonraları yetiştirilmesinden vazgeçilen ırktan 1970 yılında deneme amacıyla Devlet Çiftliklerine getirilmiştir (sadece Erciş Altındere Tarım İşletmesinde var). Yurdumuzun yerli ırkı olan Güney Anadolu Kırmızısı ırkının yayılma alanı Akdeniz Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesidir (sadece Ceylanpınar'da yetiştiriliyor). Sığırcılıkta süt ve buzağı üretimi önemlidir (24.762.247 kg. süt., 7382 baş buzağı, 1987) (Çizelge 4.).

ÇİZELGE 4. HAYVANSAL ÜRETİM

	1984	1985	1986	1987
İnek sütü (kg.)	25.062.468	26.228.491	26.452.543	24.762.247
Koyun sütü (kg.)	2.200.267	2.310.302	2.617.376	2.448.353
Yumurta (adet)	19.563.630	19.598.611	20.217.127	26.334.348
Yapağı-tiftik (kg.)	280.933	298.414	254.736	212.415
Buzağı (baş)	8791	8382	8403	7382
Kuzu (baş)	68.969	72.021	81.385	72.300
Civciv (adet)	1.143.051	1.039.156	829.300	1.321.893

Koyunculukta çeşitli koyun ırkları yetiştirilmektedir. bunlar akkaraman, morkaraman, dağlıç, kıvırcık, sakız, karakaya, ivesi, gökçeada, merinos, tahirova, ramlıç ırklarıdır. Ayrıca Anadolu Tarım İşletmesinde, tiftik keçisi yetiştirilmektedir Toplam koyun sa-

yısı 100 000 ni aşar (118.915 baş, 1987). Koyunculukta süt, yapağı, tiftik üretimi önemlidir. Ayrıca kuzu elde edilmektedir (2.448.353 kg. süt, 212 415 kg. yapağı, 72.300 baş kuzu, 1987).

Atçılıkta haflinger ve safkan arap atı yetiştirilmektedir. Alp Dağlarında, özellikle Avusturya'nın güney yörelerinde yetiştirilen Haflinger atı, özellikle ağır yük çekimi ve taşınması için elverişlidir. Haflinger atı yetiştiriliciliği, halen Karacabey Tarım İşletmesinde yapılmakta olup, Sultansuyu Tarım İşletmesinde yetiştirilmeye başlanmıştır. Safkan arap atları, günümüzde yarış atı olarak Anadolu, Karacabey ve Sultansuyu Tarım İşletmelerinde yetiştirilmektedir.

Tarım İşletmelerinde, kümes hayvancılığı çalışmaları tavukçuluk ve hindi besiciliği şeklindedir. Kümes hayvanları sayısı 100 000 ni aşar (139 000 adet, 1987). Tavukçulukta tavuk eti, yumurta ve civ-civ üretimi önemlidir (26.334.348 adet yumurta, 1.321.893 adet civ-civ, 1987)

Tarım İşletmelerinin amaçlarından birisi de yetiştirdiği tohum, fidan, fide ve damızlık hayvanları, yetiştiricilere dağıtmaktır. Tarım İşletmeleri, bu amaçla yılda 100 000 tonun üzerinde tohumluk buğday (116.188 ton, 1987) dağıtmıştır (Çizelge 5.). Dağıtılan diğer

ÇİZELGE 5. ÇİFTÇİYE DAĞITILAN TOHURLUKLAR (Ton)

	1984	1985	1986	1987
Buğday	160.313	186.695	141.919	116.188
Arpa	44.423	26.826	27.659	22.584
Çeltik	343	55	146	162
Mısır	188	209	154	114
Pamuk	1600	1287	1312	2607
Soya	301	151	1159	883
Ayçiçeği	596	1359	1458	279
Yem Bitkileri	691	461	1170	1205
Baklagiller (mercimek) —	—	—	1250	—
Yumru bitkiler (patates) —	—	—	44.3	—
Meyve fidanı (adet)	113.057	84.790	134.000	73.544

ürünler arpa (22.584 ton, 1987), mısır (114 ton, 1987), çeltik (162 ton, 1987), sanayi bitkilerinde pamuk (2607 ton, 1987), soya (883 ton, 1987), ayçiçeği (279 ton, 1987), baklagiller (1250 ton, 1986), yumru bitkilerden patates (38 ton, 1987) ve ayrıca yem bitkileri (1205 ton, 1987) ve meyva fidanı'dır (73.544 adet, 1987). Damızlık hayvan olarak başta koyun olmak üzere (19.577 baş, 1987), sığır (5397 baş, 1987) ve at (164 baş, 1987) ve çok sayıda civciv yer alır (1.321.893 adet 1987) (Çizelge 6.).

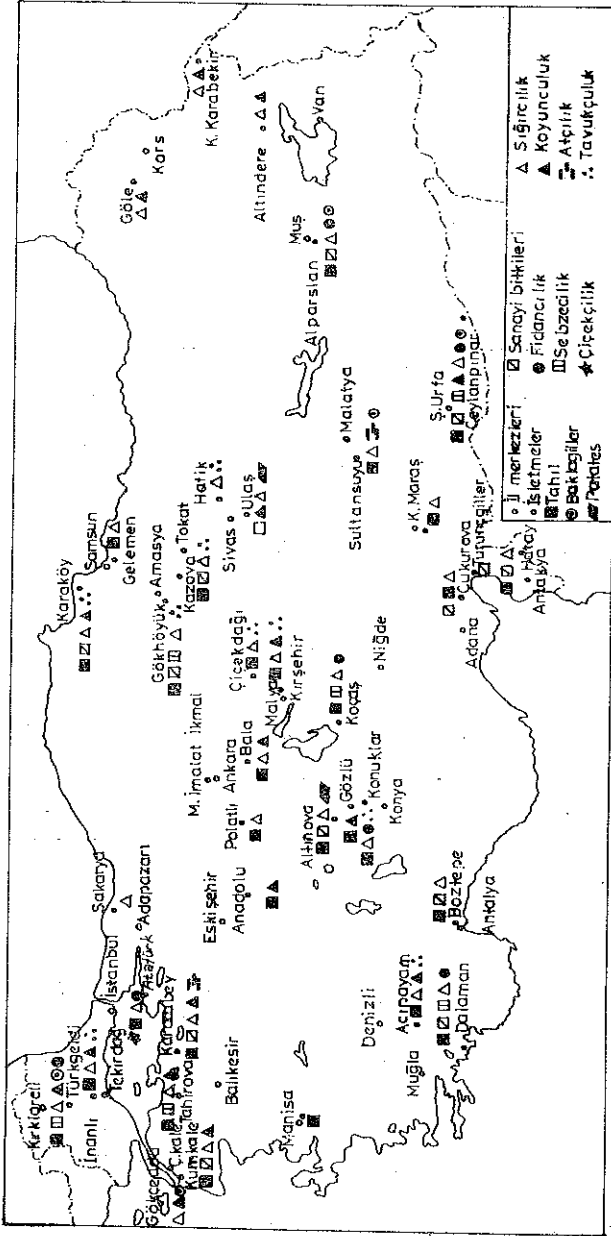
ÇİZELGE 6. ÇİFTÇİYE DAĞITILAN DAMIZLIKLAR

	1984	1985	1986	1987
Civciv (adet)	984.729	960.871	695.301	1.321.893
Koyun (baş)	8454	5237	16.540	19.577
Sığır (baş)	3955	2569	3971	5397
At (baş)	...	...	176	164

SONUÇ

Türkiye tarım ve hayvancılığında çiftçiye öğreticilik yapan üretim kurumları Cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyete başlamışlar, daha sonraki yıllarda tarımın her kolunda üretim yapan Tarım İşletmelerine dönüşmüşlerdir. Günümüzde 38 Tarım İşletmesinde tarım ve hayvancılıkta yapılan çalışmalarla elde edilen yüksek verimli yeni çeşitler ve ırklar verim artışı sağlamakta ve Türk çiftçisine büyük katkılar sağlamaktadır.

Tarım İşletmeleri buldukları bölgenin tarımsal ürünlerine önem vermektedirler. İç Anadolu Bölgesinde buğday, arpa, patates, Marmara Bölgesinde ayçiçeği, Akdeniz Bölgesinde pamuk, soya, yer fıstığı, Ege Bölgesinde dikili alanlarda bağlar, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Antep fıstığı ağaçları, Akdeniz Bölgesinde turuncgiller (limon, portakal, greyfurt) ve zeytin, Karadeniz Bölgesinde mısır tarım faaliyetleri arasında önem kazanmakta, Doğu Anadolu Bölgesinde hayvancılık ön plana çıkmaktadır.

Türkiye Tarım İşletmeleri ve Faaliyetleri

Tarım İşletmeleri, gelişen tarım teknolojisi konusunda bulunduğu çevredeki çiftçilere öğreticilik yapmakta, çok sayıda tohumluk çeşidi üreterek çiftçilere dağıtmaktadır (örneğin 28 çeşit buğday, 7 çeşit arpa, 6 çeşit pamuk ve soya tohum çeşidi). Dikili alanlarda meyva fidanları, zeytinlikler ve sebze bahçeleri yer alır. Meyve fidanları arasında çok sayıda yabancı türler yetiştirilirken Amasya elması gibi yerli türlerin de kaybolmamasına çalışılmaktadır.

Tarım İşletmeleri Türkiye'de hayvancılığı geliştirme ve hayvansal üretimi arttırmak için çalışmalar yapmaktadır. Türkiye hayvancılığı için önemli olan sığırcılık ve koyunculuk çalışmaları önem kazanmaktadır. Sığırcılıkta, Türkiye'nin coğrafi ve ekonomik şartları gözönüne alınarak yerli ırktan daha yüksek süt verimli ırklar getirilmiştir (esmer ırk, siyah-alaca ırkı, Jersey gibi) Koyunculukta 11 koyun ırkı yetiştirilmektedir. Bunlar arasında merinos, akkaraman, dağlıç, kıvrıkcık gibi türler yer alır. Ayrıca Türkiye'de az sayıda olan Tiftik keçisi yetiştirilmektedir. Atçılık ve kümes hayvancılığı diğer faaliyetler arasındadır.

Sonuç olarak, Tarım İşletmeleri yükledikleri çeşitli görevlerle Türkiye tarımına hizmet ederler. Türkiye nüfusu ve yüzölçümü ve Tarımın Türkiye ekonomisindeki yeri gözönüne alındığında, Tarım İşletmelerinin bölgelere yaygınlaştırılması olumlu olacaktır.

KAYNAKÇA

- ARDEL, A. - E. TÜMERTEKİN. «Tuz Gölü Çevresinde Coğrafi Müşahadeler», İ.Ü. Coğ. Ens. Der. s. 5-6, ss. 169-179, 1954.
- CEYLANPINAR TARIM İŞLETMESİ MÜD. «Gap'ta tohum ve Damızlı İhtiyacının Karşılmasında Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliğinin Yeri» GAP, Güneydoğu Anadolu Projesi, 1. Urfa Harran Kalkınma Sempozyumu, Türkiye Ziraat Kurumu Mesleki yay. no. 49, ss. 95-114, 1988 Ankara.
- DARKOT, B. - S. ERİNÇ, «Güneybatı Anadolu'da Coğrafi Müşahadeler» İ.Ü. Coğ. Ens. Der. sayı. 5-6, ss. 179-196. 1954 İstanbul.

- DARKOT, B. Türkiye İktisadi Coğrafyası, İ.Ü. Ed. Fak. Coğ. Ens. Yay. no. 51. 1972 İstanbul.
- DARKOT, B. - TUNCEL, M. Ege Bölgesi Coğrafyası. İ.Ü. Ed. Fak. Coğ. Ens. yay. no. 99, 1978 İstanbul.
- , Marmara Bölgesi Coğrafyası, İ.Ü. Ed. Fak. Coğ. Ens. yay. no. 118. 1981 İstanbul.
- GÖNEY, S. Türkiye Ziraatının Coğrafi Esasları. İ.Ü. Ed. Fak. Coğ. Ens. yay. no. 110, 1979 İstanbul.
- IZBIRAK, R. Türkiye. Milli Eğitim Basımevi, 1984, İstanbul.
- MITCHELL, W. A-P. TRIBBLE, «Türkiye'de Yüksek Verimli Meksika Buğdayı», (Çev. N. Özgüç), İ.Ü. Ed. Fak. Coğ. Ens. Der. sayı. 20-21, ss. 279-288, 1974-1977.
- ÖLEZ, N. «Cumhuriyet Döneminde Hayvancılık ve Hayvan Sağlığı Hizmetleri» Türkiye Tabiatını Koruma Der. yay. no. 3, ss. 64-83, 1982 İstanbul.
- TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI, Türkiye II. Tarım Kongresi, 1981 Ankara.
- TEKİNEL, O. Türkiye Tarımının Dünyadaki Yeri ve Önemi, Akdeniz Üniversitesi Tarım Haftası, 1986.
- TUNCEL, M. - GÖÇMEN, K. «Köyceğiz-Fethiye Yöresinde Bazı Coğrafi Gözlemler» İ.Ü. Ed. Fak. Coğ. Ens. Der. sayı. 18-19 ss. 111-138, 1973 İstanbul
- YALÇIN, B. C - M. EVRİM. «Türkiye Hayvancılığının Geliştirilmesinde Hayvan Islahının Yeri», Türkiye Tabiatını Koruma Derneği yay. no. 3, ss. 64-83, 1982.